

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

Formy pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením

Bakalářská práce

Autor: Richard Kuneš
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Oponent práce: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor:	Richard Kuneš
Studium:	P19P0143
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název bakalářské práce:	Formy pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením
Název bakalářské práce AJ:	Forms of assistance to persons that are endangered by social exclusion

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce je zaměřena v teoretické části na problematiku poskytování pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením. Obsahuje popis a členění osob žijících v tíživé životní situaci v kontextu sociálně patologických jevů. Osoby ohrožené sociálním vyloučením jsou osoby, které jsou ve střetu se společností, morálkou, zákony a obecně ve společnosti zažitou představou tzv. normálního a společností akceptovatelného spoluobčana. Každý jedinec žijící mimo tento společensky akceptovatelný rámec je ohrožen snahou společnosti o jeho vytlačení mimo běžnou společnost.

Dále budou sumarizovány běžně dostupné formy pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením, za účelem jejich stabilizace a ochrany před dalším propadem na dno společnosti. Jednotlivé formy budou dále rozlišeny podle poskytovatele tj. státních a nestátních institucí v dikci zákona o sociálních službách, a možnosti jejich finanční stabilizace prostřednictvím dávek hmotné nouze a dávek státní sociální podpory.

V praktické části bude řešena pomocí kvantitativní metody hypotéza o meziročním nárůstu dávek hmotné nouze a nárůstu i v průběhu aktuálního roku. Data k praktické části práce budou poskytnuta ze statistik Úřadu práce ČR.

BĚLÍK, Václav, Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0599-1.

JANĎOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0.

KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-080-1.

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu. In *Sbírka zákonů, České republiky*. 2006. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. In *Sbírka zákonů, České republiky*. 2006. ISSN 1211-1244.

Garantující pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Oponent: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci Formy pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením vypracoval pod vedením doc. PhDr. PaedDr. Kamila Janiše, CSc. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 15.4.2022

Richard Kuneš

Poděkování

Chtěl bych velmi poděkovat vedoucímu práce doc. PhDr. PaedDr. Kamilu Janišovi, CSc. za odborné vedení a užitečné rady při tvorbě této práce. Dále bych taky chtěl poděkovat všem, jež mi pomohli při vytváření výzkumného šetření a poskytli mi potřebná data pro jeho realizaci.

Anotace

KUNEŠ, Richard. *Formy pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 38 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce je zaměřená v teoretické části na problematiku poskytování pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením. Obsahuje popis a členění osob žijících v tíživé životní situaci v kontextu sociálně patologických jevů. Osoby ohrožené sociálním vyloučením jsou osoby, které jsou ve střetu se společností, morálkou, zákony a obecně ve společnosti zažitou představou tzv. normálního a společností akceptovatelného spoluobčana. Každý jedinec žijící mimo tento společensky akceptovatelný rámec je ohrožen snahou společnosti o jeho vytlačení mimo běžnou společnost.

Dále budou sumarizovány běžně dostupné formy pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením, za účelem jejich stabilizace a ochrany před dalším propadem na dno společnosti. Jednotlivé formy budou dále rozlišeny podle poskytovatele, tj. státních a nestátních institucí v dikci zákona o sociálních službách, a možnosti jejich finanční stabilizace prostřednictvím dávek hmotné nouze a dávek státní sociální podpory.

Cílem výzkumného šetření bude zjistit, zda dochází k meziročnímu nárůstu dávek hmotné nouze a částek, které stát vyplácí. V druhé řadě bude cílem také zjistit, jak vnímají a jaké mají zkušenosti se systémem sociálního zabezpečení pracovníci Úřadu práce České republiky. Prvním prostředkem výzkumného šetření bude kvantitativní metoda analýzy sekundární dat o vyplácených dávkách v Královéhradeckém kraji. Druhým prostředkem výzkumného šetření bude kvalitativní výzkum v podobě rozhovoru s příslušnými sociálními pracovníky. Data k sekundární analýze v praktické části budou, stejně jako rozhovory, poskytnuta z Úřadu práce České republiky v Hradci Králové.

Klíčová slova: sociální vyloučení, hmotná nouze, osoby bez přístřeší, trestná činnost osob bez přístřeší, závislosti

Annotation

KUNEŠ, Richard. *Forms of assistance to persons that are endangered by social exclusion*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022. 38 s. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis is focused in the theoretical part on the issue of providing assistance to persons that are endangered by social exclusion. It contains a description and division of people living in a difficult life situation in the context of socially pathological phenomena. Persons at risk of social exclusion are persons who are in conflict with society, morality, laws and, in general, the well-established image of a so-called normal and socially acceptable fellow citizen. Any individual living outside this socially acceptable framework is threatened by society's efforts to push him out of ordinary society.

Furthermore there will be summarized commonly available forms of assistance to people at risk of social exclusion in order to stabilize them and protect them from sinking further into the bottom of society. The individual forms will be further differentiated according to the provider, i.e. state and non-state institutions in the diction of the Act on Social Services, and the possibility of their financial stabilization through benefits of material need and state social support benefits.

The main goal of the empirical part will be to determine whether there is a year-on-year increase in material emergency benefits and the amounts paid by the state. Secondly, the goal will also be to find out how they perceive and have experience with the social security system of workers of the Labour Office of the Czech Republic. The first means of the research investigation will be a quantitative method of analysis of secondary data on benefits paid in Královéhradecký Region. The second means of the research inquiry will be qualitative research in the form of an interview with relevant social workers. Data for secondary analysis in the practical part will be provided, as well as interviews, from the Labour Office of the Czech Republic in Hradec Králové.

Keywords: social exclusion, material need, homeless people, crime of homeless persons, addiction

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:.....

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod.....	11
1 Sociální vyloučení.....	14
1.1 Osoby ohrožené sociálním vyloučením	15
1.2 Členění osob ohrožených sociálním vyloučením.....	17
2 Osoby bez přístřeší.....	19
2.1 Příčiny bezdomovectví.....	21
2.2 Trestná činnost osob bez přístřeší	22
2.3 Závislosti u osob bez přístřeší	23
3 Poskytované sociální služby	25
3.1 Služby poskytované neziskovým sektorem	25
3.2 Dávky hmotné nouze	27
3.3 Sociální poradenství a zprostředkovatelské služby.....	29
4 Výzkumné šetření.....	31
4.1 Metodologie kvantitativního výzkumu	31
4.2 Hypotézy	32
4.3 Zpracování a vyhodnocení dat	33
4.4 Ověření hypotéz	35
4.5 Metodologie kvalitativního výzkumu	38
4.6 Výzkumný vzorek	39
4.7 Interpretace dat.....	40
4.7 Shrnutí výzkumného šetření.....	44
Závěr	46

Seznam použitých zkratk

Sb. – Sbírka zákonů

FEANTSA – Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci

ETHOS – Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení

MOP – mimořádná okamžitá pomoc

MOPS – mimořádná okamžitá pomoc pro ohrožení sociálním vyloučením

MOPZ – mimořádná okamžitá pomoc pro ohrožení zdraví

PnŽ – příspěvek na živobytí

Tzv – takzvaně

HVO – hlavní výzkumná otázka

DVO – dílčí výzkumná otázka

TO – tazatelská otázka

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

ČSSZ – Česká správa sociálního zabezpečení

OP – občanský průkaz

I 1 – informant 1

I 2 – informant 2

I 3 – informant 3

Úvod

Žijeme ve společnosti, kde se setkáváme s nežádoucími jevy, které můžeme také znát jako sociálně patologické. Mezi tyto jevy bychom mohli jako příklady uvést chudobu, bezdomovectví a vysokou míru nezaměstnanosti, které pak mohou prohlubovat další takové nežádoucí jevy, jako jsou alkoholismus, drogová závislost, gamblerství, prostituce a různé druhy majetkové kriminality. Osoby, které vykazují znaky uvedených sociálně patologických jevů lze považovat za osoby ohrožené sociálním vyloučením, tj. osoby žijící na okraji společnosti.

Vzhledem k politické proklamaci minulého režimu o sociální spravedlnosti, boji proti vykořisťování a chudobě, nepřipouštěl minulý režim, a také nikdy nepřipustil, aby občané na cestě ke komunismu nepracovali a byli bez zdrojů na uspokojování jejich základních životních potřeb. Občan Československé socialistické republiky musel pracovat a mít ve svém občanském průkazu razítko, které potvrzovalo, že je majitel OP v řádném pracovním poměru. V případě druhém, kdy občan toto razítko neměl, se provinil proti ustanovení § 203 trestního zákona č. 140/1961 Sb. a mohl očekávat sankci v podobě odnětí svobody za tzv. příživnictví.

V době, kdy nabyl výše uvedený zákon svoji platnost, znělo ustanovení o příživnictví takto: *„Kdo se soustavně vyhýbá poctivé práci a opatřuje si prostředky k obživě prostitucí, hazardní hrou nebo jiným nekalým způsobem, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta“*. Zhruba o dva roky později bylo toto znění novelizováno zákonem č. 53/1963 Sb. odstavec č. 1, *„Kdo pokračuje v soustavném vynechávání pracovních směn bez závažného důvodu nebo v předstírání pracovní neschopnosti, ač byl již pro takový čin postižen místním lidovým soudem nebo národním výborem, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo nápravným opatřením.“* Odstavec č. 2, *„Kdo se soustavně vyhýbá poctivé práci a dává se někým vydržovat nebo si prostředky k obživě opatřuje jiným nekalým způsobem, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta“*. Ze znění tohoto, již neplatného zákona, lze usoudit, že otázka řádného občanského života a práce byla brána velice vážně a veškerá provinění proti tomuto řádu byla nekompromisně postihována.

V souvislosti s dnešním pojetím ekonomiky a vlastnictvím výrobních prostředků, je existence podobné zákonné povinnosti beze smyslu a spousta jedinců,

kteří bez vlastního zavinění přišli o práci, by byla nespravedlivě postihována a kriminalizována.

Stejně vyhraněný negativní postoj měl minulý režim proti výskytu bezdomovectví, jinak také osob bez přístřeší. Pobyt venku pod širým nebem, nebo v různých přírodních a stavebních úkrytech znamenal pro všechny, kdo neprovozoval outdoorové aktivity, cestu do ústavní péče, či minimálně na záchytnou stanici. Tento postoj měl oporu v celém systému řízení společnosti. Kdo pracoval, měl prostředky na nájem, náklady na bydlení v rodinném domku nebo na úhradu ubytovny. Ubytování a potraviny by tedy v tomto případě šlo označit jako cenově dostupné komodity.

Nový režim přinesl nové pojetí řízení společnosti, přechod ze státního vlastnictví výrobních prostředků do soukromého vlastnictví, významné zvětšení rozdílu v majetnosti občanů, vyšší míru svobody jednotlivce a jeho práva na svobodnou volbu. Přechod na kapitalismus měl veliký dopad na trh práce a způsob života. Rozpad zbrojního a těžkého průmyslu přinesl výrazný úbytek pracovních míst a nově získaná svoboda ve volbě způsobu života podle vlastních představ v naší společnosti umožnila způsob života mimo majoritní společnost. Někteří občané se rozhodli pro život mimo běžnou společnost a dobrovolně se stali osobami bez přístřeší, které si žijí a mohou žít po svém, bez odpovědnosti, bez nutnosti plnit příkazy a potřeby každé ráno vstávat do práce. Ve skupině osob bez přístřeší je ještě jedna část našich spoluobčanů, u kterých však nelze hovořit o svobodném projevu vlastní vůle při volbě způsobu života, ale spíše se jedná o nepříjemný následek různých nepříznivých sociálních okolností v osobním nebo profesním životě, které bývají spojeny se ztrátou zaměstnání, ztrátou majetku, nebo rozpadem rodinných vazeb.

V současnosti nejsou tito občané perzekuováni, stát respektuje jejich volbu způsobu života jako jejich osobní volbu a projev jejich schopností, či spíše neschopností.

Většinová část společnosti, občané výdělečně činní a žijící v souladu s obecně zažitými společenskými normami a hodnotami, je v pohledu na osoby bez přístřeší rozpolcená. Jedna část s lidmi mimo společnost soucítí a považuje je za nešťastné oběti osudu. Naopak druhá část je považuje za vagabundy, parazity společnosti, opilce, lenochy a podezřelá individua, kteří si svůj životní styl sami zvolili a potřebují, aby jim stát v zájmu majoritní společnosti nastavil mantinely v chování na veřejnosti a výrazně omezil přísun peněz z kapes daňových poplatníků.

Nakonec je tu stát a jeho představitelé veřejné moci, kteří nemohou i přes tvrzení o svobodné volbě, oficiálně připustit, aby osoby v této nepříznivé životní situaci umírali hladem a mrazem na ulici. Proto stát vytvořil záchranou sociální síť skládající se z nabídky sociálních služeb a ekonomické podpory, která vychází zejména ze zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách a zákona č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi včetně dalších legislativních norem. Do sociální sítě je dle uvedených zákonů zapojena celá řada veřejných a soukromých neziskových poskytovatelů sociálních služeb a finanční pomoci v hmotné nouzi.

V předložené práci se v teoretické části zaměřím na rozčlenění těchto osob, popis jednotlivých skupin a rozčlenění sociálních služeb, které těmto osobám poskytuje veřejný sektor. Ve výzkumném šetření pak pro účely jeho cílů se zaměřím na zkoumání meziročního vývoj dávek hmotné nouze a následně na provádění strukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky, kteří pracují na oddělení dávek hmotné nouze.

Hlavním cílem dané bakalářské práce je bližší seznámení s tématem sociálního vyloučení, s osobami, které jsou sociálním vyloučením ohroženy nebo do této kategorie již spadají, prozkoumání systému sociálních služeb, jež jsou těmto osobám nabízeny

a také to, jakým způsobem daný systém funguje a zda je nastaven tak, aby se sociálnímu vyloučení přecházelo a zároveň, aby nedocházelo k jeho zneužívání.

1 Sociální vyloučení

Koncept sociálního vyloučení pochází ze 70. let minulého století. Za autora tohoto pojmu bývá považován Francouz René Lenoir, který tvrdil, že takzvaní „vyloučení“ tvoří jednu desetinu francouzské populace. Patřili mezi ně například mentálně i fyzicky postižení, lidé se sklony k sebevraždám, staří invalidé, zneužívané děti, drogově závislí, delikventi, rodiče samoživitelé, menšiny, asociálové a jiní sociálně nepřizpůsobiví jedinci (Silver, 1994).

Dochází zde k posunu od chudoby k sociálnímu vyloučení, tedy od statického k dynamickému přístupu. Sociální exkluze podporuje přístupy o chudobě, které ji zdůrazňují nejen jako nedostatek základních životních potřeb, ale také ji chápou jako nemožnost úplného začlenění do společnosti. Dalo by se říct, že pojem sociální vyloučení nahrazuje pojem chudoby, který tuto problematiku, zjednodušeně řečeno, bere pouze jako nedostatek v materiálních zdrojích a nezohledňuje hledisko týkající se sociálních vztahů a jejich kvality. Mohlo by se tedy také uvést, že koncept sociální exkluze je spojení dvou fenoménů: *chudoby*, ve smyslu materiální deprivace, a *marginality*, ve smyslu odsunutí na okraj společnosti (Toušek 2006, In: Hirt a Jakoubek).

V USA a částečně i ve Velké Británii se pro koncept chudoby dříve používal takzvaný termín „underclass“, jež označoval jedince, u kterých se vyskytovalo sociálně či ekonomicky abnormální chování. Podle Dahrendorfa však pojem „underclass“ byl pouze nástrojem pro stigmatizaci obětí chudoby (Toušek 2006, In: Hirt a Jakoubek).

Sociální vyloučení, nebo jinak také sociální exkluze, je jedním z výrazných problémů moderního světa a naší společnosti. Lze najít hned řadu definic a vymezení pro uvedený pojem, a neexistuje úplná shoda o obsahu tohoto konceptu, který má snahu o nahrazení konceptu chudoby. Podle Navrátila sociální vyloučení pro jednotlivce znamená, že má omezené šance na úspěch a prosazení se ve světě (Navrátil, 2003).

Pojem sociální exkluze je používán jak odbornou, tak i laickou veřejností. Toušek tvrdí, že je používán především na úrovni Evropské unie, jejíž institucionální orgány používají definici: „*Koncept sociální exkluze je dynamický koncept poukazující na procesy, tak i důsledky (...), vystihuje vícerozměrnou povahu mechanismů, jimiž jsou jednotlivci a skupiny vyloučeni ze sociální výměny, z jednání a nároků na pracovním životě: projevuje se v oblastech bydlení, vzdělávání, zdraví a přístupu ke službám*“ (Toušek 2006, In: Hirt a Jakoubek).

Sociálním vyloučením lze také označit řadu mechanismů, a jejich důsledků, s kterými v různých formách přicházíme do kontaktu v naší společnosti. Definice, která souvisí s tímto tvrzením zní: „*Odsouvání určitých osob a kolektivit na okraj společnosti (marginalizace) či mimo ni (exkluze) představovalo od nepaměti mechanismus sociální kontroly, která byla hrozbou pro heretiky, narušitele norem či nonkonformisty, ale i pro cizince zpochybňující univerzální platnost hodnot, norem a sociálních institucí daného společenství již jen pouhou svou jinakostí*“ (Mareš, Sirovátka 2008).

Co se týče novějších přístupů k sociálnímu vyloučení, tak Toušek a jeho kolegové poukazují na to, že se v současných evropských společnostech sociální vyloučení spojuje s porušováním občanských práv. Vnímá se jako společenský problém, jež je nutno řešit cestou veřejných politik a lze ho vnímat jako proces, v jehož průběhu jsou jedinci nebo skupiny vytlačovány na okraj společnosti a jejich přístup ke zdrojům je omezován (Toušek a kol., 2018).

S pojmem sociální exkluze dále také souvisí pojem sociální inkluze neboli sociální začlenění. Sociální začlenění by se dalo interpretovat, jako snaha překonat exkluzi, která vznikla jako následek selhání jednoho nebo více společenských systémů. Těmito systémy se myslí demokratický a legislativní systém, zajišťující integraci občanů, trh práce zajišťující integraci ekonomickou, systém sociálního státu zajišťující integraci sociální nebo rodina a komunita, jež zajišťují integraci interpersonální (Mareš, Sirovátka, 2008).

Dle zákona 108/2006 Sb., je sociální začleňování proces zajišťující příležitosti a možnosti osobám sociálně vyloučeným, nebo sociálním vyloučením ohroženým, se znovu zařadit do, jak ekonomického, tak i sociálního a kulturního života ve společnosti a fungovat takovým způsobem, který je společností brán jako normální (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálním zabezpečení). Hlavním nástrojem sociálního začleňování je sociální práce. Sociální práce je pomáhající činnost, s cílem zlepšit či stabilizovat kvalitu života u osob, u kterých je tento aspekt života omezen či ohrožen. Zmíněná činnost je vykonávána sociálními pracovníky, u kterých se klade důraz na jejich kvalifikovanost (Profesní komora sociálních pracovníků z.s., online).

1.1 Osoby ohrožené sociálním vyloučením

Z již uvedených definic o sociálním vyloučení by se dalo říct, že se jedná o osoby, jejichž životní situace vykazuje znaky patřící mezi sociálně patologické jevy, žijících na hranici nebo spíše pod hranicí chudoby a bez střechy nad hlavou. Na jedince či skupiny,

kteří jsou na okraji většinové společnosti, často bývá nahlíženo s předsudkem a majoritní společnost má někdy tendenci je stigmatizovat, diskriminovat a označovat jako nenormální či deviantní.

Původním užívaným termínem pro osoby ohrožené sociálním vyloučením byl termín „nepřizpůsobivé osoby,“ ale ten byl postupně nahrazen pro jeho negativní stigmatizaci dotyčných osob. Termín „nepřizpůsobivé osoby“ je dnes používán spíše laickou veřejností. Podobně je to též s termínem „bezdomovec“, který není tak stigmatizující, ale stejně je snaha raději používat termín osoba bez přístřeší, který se zdá jako více přijatelný (zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi).

Ve snaze o objektivní pohled na problematiku osob ohrožených sociálním vyloučením, musím dát částečně za pravdu všem názorovým proudům majoritní části společnosti. V předmětné skupině našich spoluobčanů opravdu najdeme jedince, kteří jen z principu, nesnášejí jakékoliv vedení, povinnosti a řád. Naneštěstí je naprostá většina zaměstnání spojená s plněním povinností a předpisů. Jejich životní situace je opravdu výsledkem jejich svobodné volby a minimálního respektu k morálním hodnotám většinové společnosti. Jedince, které lze označit za nešťastné oběti okolností, se vyznačují zájmem a snahou o zlepšení své životní situace a v zásadě nejsou v rozporu s morálními hodnotami společnosti.

Z každodenní praxe mých rodinných příslušníků, kteří jsou sociálními pracovníky na Úřadu práce České republiky v Hradci Králové, znám skupinu různých jedinců z obou protipólů předmětné skupiny osob. Zním jedince s vysokým stupněm závislosti na alkoholu, kteří radši budou spát v mrazech venku, než by akceptovali podmínku maximálně 0,5 promile alkoholu v krvi při využívání služeb azylového domu. Také znám nešťastné oběti ztráty partnera, kterému hluboce důvěřovali a nechali se připravit o všechnu majetek, nebo jen nezodpovědné jedince, kteří zanedbáním důležité povinnosti upadli do dluhové pasti a tím se rovněž připravili o svůj majetek.

Za velmi zajímavé považuji, velice časté, vlastní pojetí sociální spravedlnosti některých jedinců z předmětné skupiny, kteří svoji aktuální životní situaci kladou za vinu státu, společnosti a v některých případech konkrétním lidem. V jejich pojetí spravedlnosti považují za správné, že je živí stát prostřednictvím dávek státní a sociální podpory a jsou přesvědčeni, že jim to stát a společnost dluží.

Pokud se jejich sociální zabezpečení neshoduje s jejich představou, samozřejmě myslím neshodu v jejich neprospěch, obvykle se okamžitě dostavuje frustrace a hněv. Sociální pracovník, který má tu smůlu, že v rámci plnění svých povinností

a souvisejících předpisů musí takovému jedinci přednést pro něj nepříznivé stanovisko, se okamžitě stává nepřítelem, který je minimálně zahrnován výčitkami, vulgarismy a výhrůzkami. Občas se dokonce i stane, že je takový sociální pracovník vystaven přímému fyzickému útoku na svoji osobu ze strany nespokojeného klienta.

1.2 Členění osob ohrožených sociálním vyloučením

Jedním z hlavních záměrů práce je rozčlenění osob ohrožených sociálním vyloučením. S ohledem na daný cíl práce, předkládám v následující kapitole členění cílové skupiny podle zákona o pomoci v hmotné nouzi, podle příčin jejich vyloučení a v poslední řadě, podle jejich chování ve společnosti.

1) Základní členění:

- Bezdomovci (osoby bez přístřeší),
- Osoby po návratu z výkonu trestu, vazby, ústavní psychiatrické péče a školských výchovných zařízení,
- Osoby ohrožené na zdraví a případně na životě vlivem podvýživy,
- Osoby ohrožené trestnou činností jiné osoby,
- Osoby ohrožené vážnou mimořádnou událostí (živelná pohroma, požár, havárie nebo jiná destruktivní událost).

Výše uvedené členění koresponduje s členěním dle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. V praxi se velmi často objevuje kombinace jednotlivých položek, například osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody bývají často bezdomovci a bezdomovci zase bývají často ohrožení na životě a zdraví vlivem podvýživy (zákon 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi).

2) Členění podle příčin sociálního vyloučení:

- Ztráta zaměstnání/zdroje příjmu,
- Páchání trestné činnosti,
- Ztráta partnera/rodiny,
- Dluhy a exekuce,
- Závislost na alkoholu, drogách či jiných omamných látkách,
- Gambling.

Členění koresponduje s informacemi získanými od klientů, respektive skrze s těmito klienty pracujícími sociálními pracovníky, z Úřadu práce České republiky v Hradci Králové a pořadí uvedených příčin zhruba odpovídá četnosti výskytu. Příčiny se opět, ve většině případů, vyskytují v různých kombinacích, nikoliv samostatně. Jednou z nejčastějších kombinací, se kterou se lze v praxi setkat bývá: ztráta zaměstnání a dluhy, případně exekuce, a ztráta partnera či rodinného zázemí a závislost na alkoholu nebo drogách.

3) Členění podle chování ve společnosti:

- Alkoholismus a narkomanie,
- Krádeže,
- Žebrání nebo obtěžování kolemjdoucích,
- Výtržnosti nebo veřejné pohoršení,
- Agresivita,
- Odevzdanost, deprese.

Poslední uvedené členění koresponduje s projevy poměrně typického chování mezi osobami ohroženými sociálním vyloučením, i když termín mezi osobami již sociálně vyloučenými je asi výstižnější. Tyto osoby, jsou k uvedeným sociálně patologickým excesům různě motivované, alkoholismus a narkomanie, mohou být prostředkem k úniku před skutečností, ale daleko častěji jsou zásadní vývojovou příčinou nepříznivé životní situace osoby ohrožené sociálním vyloučením a stálým zdrojem konfliktu se společností, který vede k pádu na úplné dno lidské společnosti.

Páchání drobných krádeží, ale i jiné majetkové trestné činnosti, může být motivováno tím, že má daná osoba hlad, ale většinou souvisí se zajištěním alkoholu, cigaret a drog, či finančních prostředků na nákup uvedených návykových látek.

Na zcela opačném pólu chování ve společnosti, je výskyt odevzdanosti a deprese, kdy ony projevy jsou většinou známkou, že se dotyčný nesmířil s životem na okraji společnosti a má zájem o znovu začlenění do společnosti, ale jeho snaha je z různých důvodů neúspěšná.

2 Osoby bez přístřeší

Z předchozích kapitol již víme, že velkou část osob ohrožených sociálním vyloučením tvoří osoby, nacházející se v situaci známé jako bezdomovectví, anglicky *homelessness* (Bělík, Svoboda Hoferková a Kraus, 2017). Jedná se o skupinu lidí, která je pro většinou společnost nejviditelnější a také vzbuzuje nejvíce negativních reakcí, na jejichž základě má společnost tendenci je vytlačovat na její okraj. Pro účely bakalářské práce, se z mého pohledu jeví bližší seznámení s danou skupinou jako vhodné, pro pochopení toho, co přesně může situace sociálního vyloučení obnášet.

Korektnějším označením pro bezdomovce, které se v dnešní době často používá, je osoba bez přístřeší (Jandourek, 2001). Někteří autoři tvrdí, že označení lidé bez přístřeší je vhodnější a pojmenování bezdomovec by mělo být spíše bráno jako člověk bez domoviny, jakožto domovské obce či vlasti (Kraus, 2010). Bezdomovec se však může zdát jako výstižnější a více stručný termín pro danou skupinu, minimálně z pohledu laické veřejnosti. Také samotné slovo domov, se oproti pojmu přístřeší zdá jako více přirozené a vystihující absenci, nejen materiálního, ale také i emočního zázemí v podobě jakési jistoty, opory a bezpečí. Z hlediska historie, se pojem bezdomovec, nejprve používal pouze pro jedince, kteří žili samostatně, bez příbuzných, nikoliv pro jedince ve finanční tísní. Označení se až postupem času začalo používat pro osoby, které postrádali střechu nad hlavou (Giddens, 1999).

Podle definice uvedené Gabrielou Schwarzovou je bezdomovectví situace bezprostřední nouze, ve které se vyskytuje jedinec bez trvalého domova. *„Dostupné zdroje a schopnosti osob žijících bez domova neumožňují tento problém řešit svépomocí, přičemž absencí a ztrátou domova je každá tato osoba ohrožena v mnoha aspektech své existence (individuálních i sociálních)“* (Schwarzová, In: Matoušek a kol., 2005).

Vlastimila a Ilja Hradečtí si naopak myslí, že jednoznačně vymezit definici bezdomovectví je velmi obtížné, až nemožné. Vymezení bezdomovce jako někoho, kdo ztratil, nebo opustil svůj domov a neumí svoji situaci vyřešit sám, bez pomoci sociálních pracovníků, je nedostatečné. Problémem je například to, že tato definice bere v úvahu jen zjevné bezdomovce, nikoliv bezdomovce skryté a potenciální (Hradecká, Hradecký, 1996).

Skryté bezdomovectví se používá pro ty, kteří využívají jiné neveřejné pomoci, jako například ti, jež přebývají u známých. Mezi potenciální bezdomovce se řadí jedinci žijící ve velmi nepříznivých podmínkách a jsou ohroženi ztrátou bydlení (Kraus, 2010).

Další vymezení bezdomovectví, které uvádí Štěchová, je mezinárodně uznávaná definice od Evropské federace národních organizací pracujících s bezdomovci: „*Bezdomovectví je absence vlastního, trvalého a přiměřeného obydlí. Bezdomovci jsou ti lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené obydlí, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálním bariérám*“ (Štěchová, 2008). Evropská federace národních organizací pracujících s bezdomovci, známá pod zkratkou FEANTSA, pro situaci bezdomovství vytvořila typologii s názvem ETHOS. Typologie prosazuje princip, který vychází z předpokladu, že pojetí domova má 3 různé oblasti. Pokud jedinec dané oblasti postrádá může se ocitnout v situaci bezdomovství. Tyto 3 oblasti jsou:

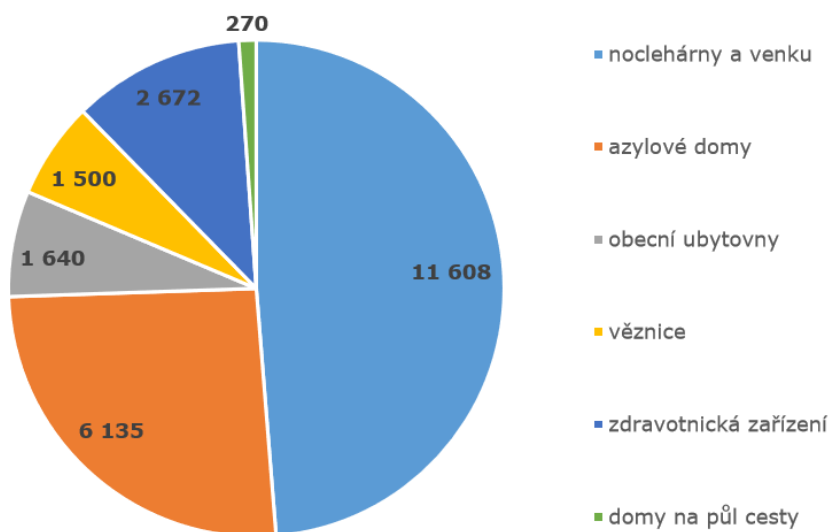
- a) Fyzická oblast,
- b) Sociální oblast,
- c) Právní oblast.

V návaznosti pak dále FEANTSA rozděluje 4 formy vyloučení z bydlení, které poukazují na jeho absenci: bez střechy, bez bytu, nejisté bydlení a nevyhovující bydlení. Veškerá uvedená fakta přispívají k tomu, že typologie ETHOS člení osoby bez domova dle životní situace a situace bydlení (FEANTSA, ©2005).

Ze všech uvedených informací je patrné, že definic a přístupů k bezdomovectví je rozsáhlé množství. Většina z existujících pojetí však sdílí stejné charakterizující znaky v podobě ztráty střechy nad hlavou, materiálního zabezpečení a problémů v sociálních oblastech. Je však potřeba zmínit, že se lze setkat také s přístupy, které se na osoby bez přístřeší zaměřují především jen v kontextu ztráty bydlení, což se nezdá jako ta nejvhodnější možnost. Mnohem vhodnější je nepochybně brát v potaz veškeré, s touto situací spojené faktory, jako je individuální stránka dotyčného, společnost a kulturní faktory v oblasti jeho výskytu či například jeho rodinné prostředí a samozřejmě také, samotné příčiny a okolnosti, jež přispěly k nastání takovéto nepříznivé situace.

V roce 2019 provedl Výzkumný ústav práce a sociálních věcí průzkum ve sčítání osob bez přístřeší na území České republiky. Sčítány byly osoby bez střechy nad hlavou a některé osoby z kategorie bez bytu, podle výše zmíněné typologie ETHOS. Kategorie bez střechy, představovala osoby, které přespávaly venku nebo

v noclehárnách. Mezi osoby bez bytu, dle ETHOS, patřily osoby ubytované v zařízení azylových domů, domů na půl cesty a zařízení s lůžkovou péčí. Do výzkumu se zapojilo 403 obcí z České republiky (Nešporová a spol., 2019).

Graf č.1 – Počty osob bez domova dle místa přespávání (Nešporová a spol., 2019).

Příložený graf, znázorňuje výsledky studie sčítání osob bez domova v České republice. Je třeba brát v potaz, že studie se nezúčastnily všechny obce na našem území a také to, že dostat se ke všem osobám bez přístřeší je téměř nemožné. Ve výzkumu se samozřejmě hodnotily i jiné kategorie, než jen dle místa přespání, nicméně pro účely této práce by nemělo nijak zvlášť velký význam zveřejňovat všechny. Tato studie v našem případě slouží spíše pro představu, kolik zhruba osob bez domova se v České republice vyskytuje, ačkoliv reálné číslo bude pravděpodobně ještě výrazně vyšší.

2.1 Příčiny bezdomovectví

Již tedy víme, kdo jsou osoby bez přístřeší a co tuto skupinu charakterizuje. Je však také důležité si vymezit, jaké jsou možné příčiny či faktory, jež způsobily, že se z jedince stane někdo, koho lze označit termínem osoba bez přístřeší či bezdomovec.

Možné faktory vyvolávající bezdomovectví (Kraus, 2010):

1) Faktory objektivní – objektivní faktory souvisejí se společenskými poměry, jako je například míra nezaměstnanosti, legislativa nebo sociální politika státu.

2) Faktory subjektivní

Subjektivní faktory se dále dělí na:

a) Materiální – ztráta bydlení, práce, majetku, zadlužení apod.

- b) Vztahové – změny ve struktuře rodiny, v partnerských vztazích, rozpad rodiny apod.
- c) Osobnostní – závislosti, duševní nebo fyzické choroby, invalidita, mentální retardace či sociální nezralost
- d) Institucionální – propuštění z výkonu trestu, z ústavu, odchod z dětského domova apod.

Z daného rozdělení je možno prohlásit, že objektivní faktory zahrnují celkové sociální klima a situaci ve společnosti. Jedná se tedy spíše o faktory, které zapříčinil špatně fungující systém. Naopak subjektivní faktory zahrnují sociální situaci konkrétního individua, která závisí na jeho osobních vlastnostech, zejména na těch nepříznivých.

Příčiny, které způsobily život na ulici, se mohou lišit od příčin způsobujících setrvání nebo návrat do této situace. Dále tedy lze rozdělit příčiny na primární, sekundární a terciární. U primárních příčin mluvíme o událostech z minulosti, které situaci způsobily a nelze je již změnit. Mezi sekundární příčiny se řadí to, proč na ulici setrvává. V poslední řadě tu jsou důvody k vrácení se na ulici, které se označují jako terciární příčiny (Marek a spol., 2012).

Je nutno zdůraznit, že ocitnutí se v situaci bez střechy nad hlavou, v drtivé většině případů, nezpůsobí pouze jedna skupina faktorů či příčin, ale jejich kombinace.

2.2 Trestná činnost osob bez přístřeší

Trestná činnost a kriminalita zapadají mezi důsledky způsobené životem na ulici. Z trestního zákoníku víme, že trestným činem je protiprávní čin, který je trestním zákonem označen za trestný a vykazuje znaky, které jsou v trestním zákoně uvedeny (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník). Osoby bez přístřeší jsou trestnou činností pravděpodobně ohrožovány více než zbytek společnosti a mohou být nejen pachateli trestných činů, ale také i jejich oběťmi.

Mezi bezdomovci se vyskytuje velká část jedinců, kteří jsou již po výkonu trestu odnětí svobody. Po propuštění z vězení je běžné, že pak dále pokračují v protiprávní činnosti, kterou již provozovali. Avšak i u dříve netrestaných bezdomovců je riziko páchaní trestné činnosti velmi vysoké. Štěchová mezi hlavní příčiny řadí hmotnou nouzi a pohyb v kriminogenním prostředí. Taktéž poukazuje na důležitost zvážení faktu, že tato situace je sama o sobě izolací od běžné společnosti, nejbližších osob a hodnot

bývalého života, čehož následkem je pak styk s lidmi ze dna společnosti (Štěchová, 2008). Další příčinou, která by se sem dala zařadit, je závislost na návykové látce, převážně vlivem toho, že zvyšujícími se dávkami drogy se také zvyšují i náklady na její užívání. Častým způsobem přivýdělnku, ke kterému se následně bezdomovci uchylují, jsou krádeže. Nejoblíbenější formou jsou krádeže v obchodech, které bezdomovci berou jako poměrně neškodnou volbu a menší zátěž pro jejich svědomí, nežli okrást jednotlivce (Marek a spol., 2012).

Oběťmi trestné činnosti se mezi osobami bez přístřeší převážně stávají tzv. „rough sleepers“, kteří jsou charakterizováni tím, že přespávají na veřejných místech (Štěchová, 2008). Uvedení jedinci bývají, v mnohých případech, například okrádání nebo terčem násilné činnosti. Podle Marka je běžné, že se bezdomovci stávají obětí kriminálních gangů. Finanční nouze je dovede k přijetí nabídky od těchto skupin, pro které pak následně fungují jako návnada, jež má svojí drobnou kriminální činností zakrýt činnosti závažnější. Jako hlavní příklad uvádí tzv. bílé koně. S vidinou rychlého zisku, bezhlavě podepisují dokumenty od pachatelů majetkové trestné činnosti a uzavírají na sebe půjčky, které nikdy nebudou schopni splatit (Marek a spol., 2012).

2.3 Závislosti u osob bez přístřeší

Krom příčiny života na ulici mohou být závislosti na návykových látkách, stejně jako u trestné činnosti, také jeho důsledkem. Vágnerová uvádí, že vztah mezi drogami, alkoholem a bezdomovectvím je oboustranný. Jedinci, kteří konzumují alkohol či užívají drogy ve větší míře, mají vysokou pravděpodobnost, že na ulici skončí, a naopak, samotný styl života na ulici ještě posiluje užívání drog a konzumaci alkoholu. Vágnerová zároveň odkazuje na výzkum z Ameriky, kde došlo k zjištění, že bezdomovectví je nejvíce spojeno právě s drogami a konzumací alkoholu (Vágnerová, 2013).

Drogovou závislost nebo též toxikománii Světová zdravotnická organizace definovala následovně: „*Je to stav periodicky se opakující nebo chronické intoxikace jedince, přičemž je tento stav vyvolán opakovaným užitím drogy přírodní nebo syntetické a škodí jednotlivci samému i společnosti*“ (Emmerová, In: Kraus a spol., 2010). Drogy lze rozdělit na legální, například alkohol či tabákové výrobky, a nelegální jako je například marihuana či pervitin. Lze předpokládat, že u bezdomovců se primárně objevují drogy legální, které jsou pro ně mnohem dostupnější. Převážně se

jedná o cigarety a alkohol, který jsou schopni sehnat za pár korun v téměř každém obchodě.

Nešpor uvádí, že existuje 6 znaků závislosti (Nešpor, 2007):

- 1) Silná touha nebo pocit puzení užívat látku (tzv. craving) - psychická či fyzická touha znovu pocítit účinky dané drogy.
- 2) Zhoršené sebeovládání – problém se sebeovládáním při užívání drogy.
- 3) Somatický (tělesný) odvykací stav – příznaky, které nastávají po úplném vysazení či zmenšení dávky po dlouhodobém užívání.
- 4) Růst tolerance – k pocítění účinků drogy je potřeba zvýšení užívaného množství.
- 5) Zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů – v důsledku shánění a užívání drogy jsou ostatní aktivity odsouvány stranou.
- 6) Pokračování v užívání přes jasný důkaz škodlivých následků – i přes upozornění na následky z užívání v něm jedinec nadále pokračuje.

Alkohol je pro společnost nepochybně nejvíce viditelná závislost, která se u osob bez domova vyskytuje. Je obecně známo, že vysoká část osob bez přístřeší patří mezi závislé na alkoholu. Zároveň však není vhodné univerzálně konstatovat, že každý bezdomovec je automaticky alkoholik. Stejně jako u lidí z majoritní společnosti, můžeme mezi nimi najít jak abstinenty, tak i konzumenty, pijany a alkoholiky (Marek a spol., 2012). U mladší generace bezdomovců začínají být populárnější jiné drogy. Hodně z nich přiznává, že užívají pervitin, kouří marihuanu nebo čichají toluen (Hradecká, Hradecký, 1996).

Závislost na některé z návykových látek je u osob bez přístřeší výrazně nežádoucí. Vedle hrozících zdravotních komplikací to u této skupiny může znemožňovat proces reintegrace. Být ve stavu střízlivosti je velmi často nutností pro splnění podmínek k využití některých sociálních služeb, například je tomu tak u pobytu v azylových domech.

3 Poskytované sociální služby

Veškeré sociální služby pro osoby ohrožené sociálním vyloučením poskytuje tzv. veřejný nebo soukromý neziskový sektor (Šimková, 2008).

Veřejný neziskový sektor, který je financovaný z veřejných prostředků a podléhá veřejné kontrole, z pohledu poskytování sociálních služeb je používán termín administrativní služby.

Soukromý neziskový sektor, který je financovaný ze soukromých prostředků a není vyloučen ani podíl veřejných prostředků prostřednictvím různých grantů. Podle toho, zda se jedná o veřejný nebo soukromý veřejný sektor, se částečně odlišuje spektrum poskytovaných služeb. Veřejný i soukromý neziskový sektor se vzájemně doplňuje a případně spolupracuje, jednou z hlavních forem spolupráce je tzv. komunitní plánování, zpravidla na pět let, které umožňuje kontinuální stanovení priorit v nabídce poskytovaných služeb v příslušném kraji, městě či lokalitě.

3.1 Služby poskytované neziskovým sektorem

V první řadě jsou tu služby sociální prevence, které zabraňují sociálnímu vyloučení osob ohrožených z důvodu jejich tíživé životní situace, způsobené jejich ekonomickou situací a způsobem života, případně trestnou činností vlastní nebo cizí osoby. Jako další tu jsou služby sociální péče, zabezpečují v nejvyšší možné míře důstojnost člověka, fyzickou a duševní soběstačnost a zapojení do běžného života společnosti.

Z hlediska předložené bakalářské práce jsou důležité právě služby sociální prevence. Služby sociální prevence jsou podle zákona o sociálních službách definovány jako: *„Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby“*. Cílem daných služeb je pomáhat jedincům v jejich nepříznivé životní situaci a chránit společnost před, s touto situací spojenými, nežádoucími jevy (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

Jedním ze zprostředkovatelů služeb sociální prevence je sociální kurátor pro dospělé. Sociálního kurátora mohou vyhledat osoby, které se ocitli v tíživé životní situaci, kterou nejsou schopni zvládnout svými vlastními silami. Převážně se jedná o osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody nebo vazby, osoby, proti kterým je vedeno trestní řízení, osoby bez přístřeší, osoby závislé na alkoholu či jiných

návykových látkách nebo například osoby propuštěné ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Kurátor pracuje s klientem ve všech fázích trestního řízení a následně i po jeho skončení, jak ve výkonu trestu, tak i po propuštění. Sociální kurátor má převážně za úkol pomáhat klientům řešit problémy spojené s jejich nepříznivou situací a předcházet jejich vyloučení ze společnosti.

V denní praxi kurátora pro dospělé jsou poskytovány následující služby:

- a) Sociální poradenství,
- b) Zprostředkovatelské služby v zájmu klienta, např. s ostatními státními nebo územně správními institucemi, poskytovateli ubytovacích služeb, poskytovateli dalších sociálních služeb a rodinou, případně partnerem.

Služby poskytované soukromým neziskovým sektorem, tzv. přímý užitek, jsou:

- Ubytovací služby
- Noclehárny
- Potravinová pomoc
- Sociální šatník
- Kontaktní, či denní centra
- Sociální rehabilitace
- Terénní programy
- Krizová pomoc

S ohledem na předchozí kapitolu, jsou právě například ubytovací služby poskytovány osobám bez přístřeší. Ubytovací služby patří do reintegračního programu a jejich úkolem je, poskytnou bezdomovcům takové zázemí, aby byli schopni, pod vedením sociálního pracovníka nabýt schopnosti, jak žít ve společnosti a následně toto zařízení mohli opustit. V zařízení takového typu, je pobyt časově omezen a po dobu stanoveného období, by měl klient přejít do zařízení vyššího stupně. Cílem reintegračního programu je nalezení podnájmu či vlastního bytu, ve kterém bude klient žít (Vágnerová a spol., 2013).

U nás, v Hradci Králové, lze například poskytnou pomoc prostřednictvím sociálního šatníku, kde je možné získat spodní prádlo, svrchní oblečení a obuv,

v závislosti na ročním období. Dále se zde poskytuje ložní prádlo, kočárky, ale i nábytek. Chod sociálního šatníku zastřešuje Azylový dům Matky Terezy. Další službou poskytovanou v Hradci Králové je potravinová pomoc, kterou zabezpečuje buď azylový dům pro uživatele jejich služeb, ale zásadní potravinová pomoc je poskytovaná Potravinovou bankou Hradec Králové, z.s., která je určena všem těm, kteří tuto pomoc potřebují (Potravinová banka Hradec Králové, z.s., ©2022). Co se týče azylových domů v Hradci Králové jsou dva azylové domy, s rozdílem, že jeden je určen pro muže a druhý pro matky s dětmi (ženy bez dětí mají možnost využívat noclehárny).

Jedná se ve všech uvedených případech, o sociální služby, zaměřené právě na osoby, které jsou ohrožené sociálním vyloučením. U některých těchto služeb, se používá termín nízkoprahové, což znamená, že poskytované sociální služby, jsou poskytovány bezplatně, bez administrativních překážek, doporučení nebo potvrzení. Jsou členěny podle věkových skupin, jejich činnost je organizována podle zásad sociální práce a podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Terénní sociální práce

Terénní sociální práce je jednou z forem sociální práce, zaměřenou na pomoc lidem v nepříznivé životní situaci nebo osobám, které žijí v sociálně vyloučených lokalitách. Dle zákona 108/2006 Sb. je terénní práce činnost nebo soubor činností, zajišťující podporu a pomoc lidem s cílem umožnit jim, znovu začlenit do společnosti, nebo slouží jako prevence před sociálním vyloučením (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách). Hlavním znakem terénní sociální práce je poskytování těchto služeb v přirozeném prostředí klientů. Do přirozeného prostředí klienta patří například rodina, okruh blízkých přátel, pracovní prostředí nebo jiná místa, na která je klient vztahově vázán. Dále terénní služby, zákon o sociálních službách definuje jako, služby poskytované pro osoby, které se setkávají s rizikovým stylem života, nebo jej přímo samy praktikují. Nejčastějšími skupinami, na které cílí jsou terénní služby jsou uživatelé návykových látek, osoby bez přístřeší a osoby jinak sociálně ohrožené.

3.2 Dávky hmotné nouze

Stát prostřednictvím městských úřadů a statutárních měst vyplácí občanům, od roku 2012 prostřednictvím Úřadu práce České republiky, krom jiných příspěvků, dávky hmotné nouze podle zákona č. 111/2006 Sb. o hmotné nouzi.

V zásadě se jedná o následně uvedené dávky, jejichž výše je stanovena zákonem č.110/2006 Sb., zákon o životním a existenčním minimu v jeho aktuálním znění.

Příspěvek na živobytí byl v době vzniku zákona vyplácen ve výši 1600,- Kč až 3126,- Kč, který po 6 měsících poklesl na existenční minimum, které činilo 2020,- Kč.

Poslední nařízení vlády České republiky stanovilo výši dávek k 1. 4. 2022 na 2170,- Kč až 4250,- Kč a existenční minimum nyní činí 2740,- Kč. Výše příspěvku na živobytí je závislá na tom, zda se jedná o osobu posuzovanou samostatně nebo osobu posuzovanou v rámci okruhu společně posuzovaných osob. V takovém případě je výše příspěvku ovlivněna ještě věkem posuzované osoby např. dítě do 6 let 2170,- Kč. Dítě od 6 do 15 let má nárok na dávku ve výši 2670,- Kč a nezaopatřené dítě od 15 do 26 let má nárok na dávku ve výši 3050,- Kč. U osoby starší 15 let, která není nezaopatřeným dítětem je to pak částka 3530,- Kč, a u první (nejstarší) společně posuzované osoby pak částka činí 3910,- Kč. U samostatně posuzované osoby činí částka na živobytí 4250,- Kč.

Zákon dále umožňuje navýšení příspěvku na živobytí v závislosti na vykonání minimálně 30 hodin veřejné služby v rozsahu 60 % rozdílu mezi životním a existenčním minimem posuzované osoby, dále při potřebě dietního stravování, které musí být potvrzeno stanoveným odborným lékařem.

Doplatek na bydlení je dávkou velice proměnlivou, jeho výše se odvíjí od prokázaných a uznatelných výdajů na bydlení a příjmu posuzované osoby či posuzovaných osob.

Mimořádná okamžitá pomoc, která může být přiznána a vyplacena v různých životně nepříznivých situacích, např. při ohrožení zdraví, živelné pohromě a různých haváriích. V tomto případě vyplácel dávku orgán hmotné nouze, původně do výše 2020,- Kč, nyní tedy od 1. 4. 2022 maximálně do výše životního minima dětí a do výše 2740,- Kč u osob starších 15 let.

Specifickou mimořádnou dávkou, byť patří mezi dávky mimořádné okamžité pomoci, je dávka pro osoby ohrožené sociálním vyloučením, které se neformálně do roku 2012 říkalo „kurátorská dávka.“ Daná dávka může být vyplacena jednorázově ve výši až 1000,- Kč, ale je možné, v odůvodněných případech, čerpat tuto dávku opakovaně.

Dále, lze k těmto dávkám nově přiřadit dávky spojené povětšinou s nouzovým stavem, z důvodu onemocnění Covid-19 a válečným konfliktem na území Ukrajiny.

Od roku 2020, kdy začala pandemie onemocnění Covid-19 se zavedla speciální dávka s názvem Mop Covid-19, která spadá pod dávky mimořádné okamžité pomoci. Smyslem uvedené dávky je okamžitá pomoc osobám, které byly postiženy pandemickou situací a s ní spojenými komplikacemi a opatřeními, které byly zavedeny ve spojitosti se zavedením nouzového stavu. Výše dané dávky se stanovuje až do patnáctinásobku částky životního minima. Dávka Mop Covid-19, byla vyplácena po dobu pandemie.

Dalším speciálním typem dávky je takzvaná humanitární dávka sloužící jako podpora uprchlíků před válkou na území Ukrajiny. Podmínkou pro čerpání zmíněné dávky je získání statusu strpění anebo ochrany uděleného ministerstvem vnitra. V úvodních týdnech po příjezdu Ukrajinských obyvatel na území České republiky, je válkou postiženým osobám vyplácena mimořádná okamžitá pomoc, z důvodu vážné újmy na zdraví. Dávka je vyplácena po dobu šesti měsíců. Tuto situaci upravuje nově uvedený zákon č. 65/2022 Sb. zvaný Lex Ukrajina.

3.3 Sociální poradenství a zprostředkovatelské služby

Sociální poradenství poskytují sociální pracovníci veřejného neziskového sektoru a sociální pracovníci soukromého neziskového sektoru. Je tedy zřejmé, že je síť sociálního poradenství poměrně dostupná a tvrzení jakéhokoliv jedince, že neměl kde získat jakoukoliv informaci, která by mohla pomoci vyřešit jeho nepříznivou životní situaci je liché až nepravdivé.

Samozřejmě, že sociální pracovník má nejobsáhlejší vědomosti v oblasti agendy, kterou přímo vykonává, ale taktéž i všeobecný přehled o dostupnosti služeb a možnostech řešení nepříznivé situace klienta, má každý sociální pracovník. To znamená, že tzv. základní poradenství je schopen poskytnout každý sociální pracovník. Mezi sociálními pracovníky z různých institucí existují vazby, které umožňují kontinuální spolupráci na resocializaci klienta a poskytují neomezené zdroje informací o sociálních službách a postupech s cílem klienta stabilizovat a následně začlenit zpět do společnosti.

Například sociální kurátor pro dospělé, poskytuje osobám ohroženým sociálním vyloučením rady, jak správně postupovat a kde uplatnit svoji sociální zakázku při řešení své nepříznivé situace. Zejména se jedná o rady, jak postupovat při zajištění svých základních fyzických potřeb prostřednictvím práce, podpory v nezaměstnanosti a dávek hmotné nouze. Aby byly poskytnuté rady smysluplné, je třeba respektovat jistou

posloupnost činností, tj. navštívit místně příslušný úřad práce a nechat se zaevidovat, podat si patřičnou žádost o dávky hmotné nouze a doložit požadované podklady.

Klientům jsou dále poskytovány rady a informace z oblasti občanského, rodinného a pracovního práva, nebo jakou instituci navštívit a koho požádat o pomoc. Vedle toho musí mít klient přehled o cenách služeb, pracovních příležitostech, ubytovacích zařízeních a mzdách v regionu.

Rámec poskytovaného poradenství nelze přesně určit, je ovlivněn zkušenostmi a vědomostmi příslušného kurátora, včetně jeho snahy, co nejlépe poradit klientovi.

Jak už bylo výše uvedeno, sociální poradenství neposkytuje jen kurátor pro dospělé, ale i celá škála dalších sociálních pracovníků, jako například: sociální pracovníci Vězeňské služby ČR, sociální pracovníci zdravotnických zařízení a zařízení ústavní péče, sociální pracovníci azylových domů, sociální pracovníci nízkoprahových center, sociální pracovníci oddělení dávek hmotné nouze, sociální pracovníci sociálněprávní ochrany dětí a sociální pracovníci neziskových pomáhajících organizací.

Zprostředkovatelské služby:

Sociální pracovníci a kurátor pro dospělé, pomáhají klientům v jednání se státními institucemi, územněsprávními úřady, poskytovateli sociálních služeb a služeb obecně. Nelze opomenout pomoc při zprostředkování kontaktů a pomoc při narovnání vztahů s rodinou či partnery, lze využít i službu, kterou poskytují občanské poradny. Jedná se o službu, která je úzce napojená na Probační a mediační službu, a umožňuje obětem trestných činů, nalézt vhodné řešení situace a domoci se odškodnění za způsobené škody. Nejedná se sice o vyloženě sociální službu ve smyslu zákona č. 108/2006 Sb., ale ve skutečnosti bývají někteří klienti těchto občanských poraden osobami ohroženými sociálním vyloučením, nebo jsou aktivními uživateli sociálních služeb.

4 Výzkumné šetření

Cílem výzkumného šetření bude zjistit, zda dochází k meziročnímu nárůstu dávek hmotné nouze a částek, které stát vyplácí. Taktéž bude šetření zkoumat, jakým způsobem vzájemně koreluje výše nezaměstnanosti a četnost osob, využívajících této formy pomoci. Ve druhé řadě bude cílem také zjistit, jak vnímají a jaké mají zkušenosti se systémem sociálního zabezpečení pracovníci Úřadu práce České republiky.

Prvním prostředkem výzkumu bude kvantitativní výzkum na základě sekundární analýzy dat poskytnutých Úřadem práce České republiky v Hradci Králové. Data obsahují statistiky týkající se dávek hmotné nouze. Jak již vyplývá z názvu práce, jejím zaměřením jsou formy na pomoc osobám, jež jsou ohroženy sociálním vyloučením. Jednou z forem pomoci nabízených státem, hojně využívané právě například osobami bez přístřeší, které jsme si v přechozích kapitolách představili, jsou dávky hmotné nouze. Dle Úřadu práce České republiky systém pomoci v hmotné nouzi je: „*Moderní formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb. Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení*“ (Úřad práce České republiky, © 2022). Výzkumné šetření bude zaměřeno konkrétně na příspěvek na živobytí a mimořádnou okamžitou pomoc.

Osobou v hmotné nouzi se jedinec stává v situaci, kdy nemá dostatečný příjem a jeho celková sociální a majetková situace neumožňuje uspokojovat své základní potřeby na takové úrovni, která je společností přijatelná. Zároveň taková osoba není schopna, z objektivních důvodů navýšit své příjmy a vyrovnat se s nepříznivou situací, jak se říká, vlastními silami.

Druhým prostředkem šetření bude kvalitativní výzkum v podobě strukturovaného rozhovoru s vybranými pracovníky Úřadu práce v Hradci Králové. Záměrem druhé části bude s ohledem na smysl práce zjišťováno, jakou mají sociální pracovníci zkušenost se systémem sociálního zabezpečení v našem státě.

4.1 Metodologie kvantitativního výzkumu

Pro výzkumné šetření v dané bakalářské práci byla zvolena kvantitativní metoda výzkumu, která zahrnovala sběr a analýzu sekundárních dat, jež byly následně sumarizovány a zpracovány pro účely ověření, případně vyvrácení stanovených

hypotéz. Využitá data byla poskytnuta z Úřadu práce České republiky v Hradci Králové.

V získaných datech byly obsaženy tabulky, jejichž součástí jsou statistiky týkající se dávek hmotné nouze. Ve statistikách bylo konkrétně obsaženo množství přiznaných žádostí o pomoc v hmotné nouzi, přímo se jedná o příspěvek na živobytí a mimořádnou okamžitou pomoc, a u toho také částky, které k uznaným žádostem byly vyplaceny. Hodnoty jsou v původních tabulkách z Úřadu vypsány za jednotlivé okresy Královehradeckého kraje. Pro účely práce budou na následné vyhodnocení sečteny za celý kraj.

Co se týče časového rozmezí, tak bylo pracováno se statistikami za roky 2018, 2019, 2020 a 2021, a dále ještě poslední dostupná tabulka za první měsíc letošního roku, tedy za leden 2022.

Pro ověření jedné z hypotéz, týkající se vztahu míry nezaměstnanosti a počtu žadatelů o dávky, byly hodnoty nezaměstnanosti získány z oficiálních stránek Ministerstva práce a sociálních věcí (Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, ©2022).

4.2 Hypotézy

S ohledem na cíle výzkumného šetření, budou stanoveny hypotézy tak, aby v datech příslušných k jejich ověření, byl zaznamenán meziroční vývoj v počtu žádostí o dávky hmotné nouze a v částkách, které za ně byly v Královehradeckém kraji vyplaceny.

Hypotéza č. 1:

Hypotéza předpokládá, že v Královehradeckém kraji s vývojem míry nezaměstnanosti v porovnávaných měsících hodnocených roků, dochází ke změně stejným směrem, nahoru nebo dolů, v počtu žadatelů o dávky hmotné nouze.

Odůvodnění hypotézy č. 1:

Uvedená hypotéza byla zvolena na základě domněnky, že meziroční nárůst, nebo pokles procenta nezaměstnanosti, se promítá v počtu přiznaných žádostí o dávky hmotné nouze. Hodnocené číslo počtu vyplacených dávek, je součet příspěvků na živobytí a mimořádné okamžité pomoci za měsíc leden všech hodnocených roků. Lednové měsíce se budou porovnávat z důvodu, že k aktuálnímu roku, byla v tuto chvíli

opatřena data pouze za daný měsíc. Jiný, zásadnější důvod, na který by bylo třeba brát ohled ve zvolení měsíce, není.

Samozřejmě se do hodnocení promítají pouze žadatelé, kterým na základě splnění zákonných podmínek byla, dávka hmotné nouze přiznána.

Hypotéza č. 2:

Hypotéza předpokládá, že dochází k meziročnímu nárůstu v částce vyplácených dávek hmotné nouze přiznaným žadatelům v Královéhradeckém kraji.

Změna menší, nežli 5 % není pro účely tvrzení považována za dostatečně významný pohyb celkové vyplacené sumy.

Odůvodnění hypotézy č. 2:

Hypotéza označená číslem 2 byla postavena na základě předpokladu, že systém dávek hmotné nouze je nastaven takovým způsobem, kdy stát vynakládá stále více finančních prostředků pro osoby ohrožené sociálním vyloučením.

Hypotéza bude hodnocena na základě stejných tabulek jako hypotéza první, s rozdílem, že se budou hodnotit výsledky za všechny měsíce v každém roce, nikoliv pouze za leden. Dojde k vypočtení aritmetických průměrů za všechny měsíce v uvedených rocích a získané aritmetické průměry budou následně porovnávány v procentuálních rozdílech.

4.3 Zpracování a vyhodnocení dat

Pro znázornění zpracovaných dat, na základě, kterých dojde k potvrzení či vyvrácení hypotéz, budou dále předloženy dvě tabulky. První tabulka bude obsahovat data vztahující se k hypotéze č.1. Konkrétně zde budou čísla uznaných žádostí a částky za ně vyplacené, a to za měsíc leden jednotlivých roků. Druhá tabulka pak bude sloužit k ověření hypotézy č. 2 a bude obsahovat průměrné měsíční částky vyplácené za dané roky. Z obou tabulek následně budou vytvořeny grafy, z kterých bude přímo posouzeno ověření stanovených hypotéz.

	PnŽ počet žadatelů	MopZ počet žadatelů	MopS počet žadatelů	Celkový počet žadatelů	Celkem vyplacená suma (Kč)	Míra nezaměstnanosti
leden 2018	2 827	0	7	2 834	10 966 256	2,80 %
leden 2019	2 082	2	6	2 090	8 162 955	2,50 %
leden 2020	1 944	3	8	1 955	7 650 597	2,60 %
leden 2021	2 254	4	7	2 265	10 328 191	3,30 %
leden 2022	2 115	1	12	2 128	9 184 568	3,00 %

Tabulka č. 1 – Statistiky vyplacených dávek za ledny 2018–2022

PnŽ – Příspěvek na živobytí

MopZ – Mimořádná okamžitá pomoc pro ohrožení zdraví

MopS – Mimořádná okamžitá pomoc pro ohrožení sociálním vyloučením

Vyhodnocení dat k tabulce č. 1:

V lednu roku 2018 při míře nezaměstnanosti 2,8 % byl celkový počet žadatelů 2 827. V následujícím lednu roku 2019 se snížila míra nezaměstnanosti na 2,5 % a celkový počet žadatelů 2 082, což lze interpretovat jako pokles v obou hodnocených parametrech (meziroční pokles míry nezaměstnanosti 10,7 % a meziroční pokles žadatelů 26,4 %). V roce 2020 činila míra nezaměstnanosti 2,6 % (meziroční nárůst nezaměstnanosti 4 %) a celkový počet žadatelů byl 1 944 (meziroční pokles 6,6 %). V roce 2021 byla míra nezaměstnanosti 3,3 % (nárůst v nezaměstnanosti 26,9 %) a počet žadatelů se zvedl na 2 254 (nárůst žadatelů o 15,9 %). V letošním roce byla v lednu míra nezaměstnanosti 3 % (pokles míry nezaměstnanosti o 9,1 %) a celkový počet žadatelů 2 115 (o 6,2 % méně žadatelů než v roce předchozím).

	Průměrná roční hodnota vyplacených dávek (Kč)
2018	9 703 906
2019	7 699 344
2020	9 208 300
2021	10 085 444
2022	9 184 568

Tabulka č. 2 – Měsíční průměry vyplacených dávek za roky 2018-2022

Vyhodnocení dat k tabulce č. 2:

V roce 2018 bylo na dávkách hmotné nouze měsíčně vyplaceno v průměru 9 703 906 korun. V roce 2019 činil průměr 7 699 344, což je oproti předchozímu roku pokles o 20,7 %. Následující rok, tedy v roce 2020, bylo v Královéhradeckém kraji v průměru vyplaceno měsíčně 9 208 300, což činí nárůst 19,6 % oproti roku 2019. V posledním, celkově hodnoceném roce 2021, byl měsíční průměr a vyplacena částka 10 085 444, což znamená, že opět došlo k nárůstu a to o 9,5 %. Dále, do hodnocení započítáme dosavadní vývoj v aktuálním roce. V lednu 2022 bylo vyplaceno 9 184 568 korun. To znamená, že v tuto chvíli došlo k poklesu o 8,9 %.

4.4 Ověření hypotéz

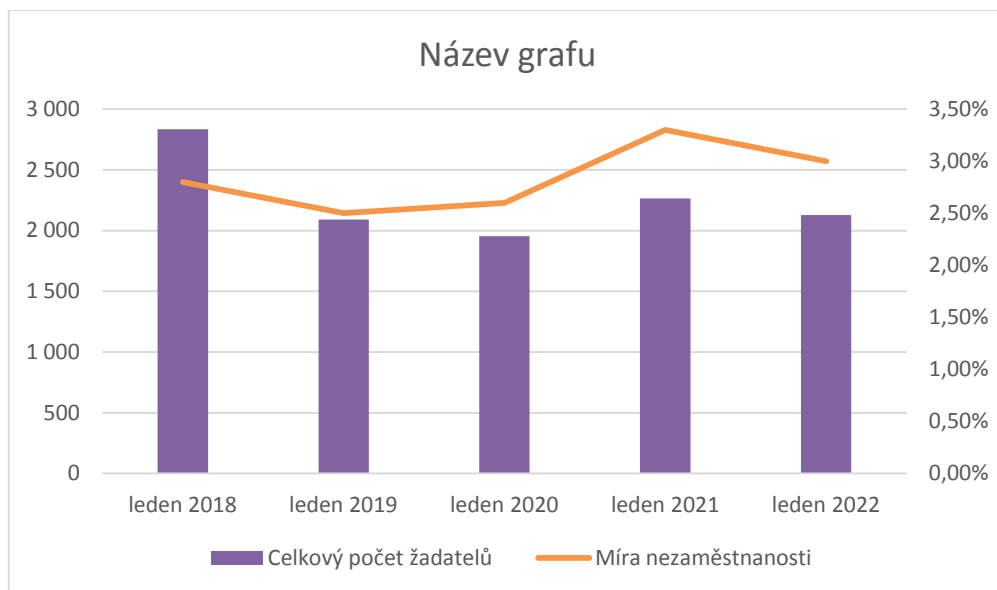
Ověření hypotézy č. 1:

Při ověřování první hypotézy budeme vycházet z dat vyhodnocených v tabulce č.1. Byl zde předpoklad, že procentuální míra nezaměstnanosti za lednové měsíce hodnocených roků vzájemně koreluje s celkovým počtem žádostí o dávky hmotné nouze, které byly přiznány.

První zjištěný vývoj byl mezi roky 2018 a 2019, kdy míra nezaměstnanosti v druhém roce klesla o 10,7 % a počet žadatelů se z 2 827 zmenšil na 2 082, což při převedení na procenta dělá 26,4 %. V roce 2020 došlo k velmi nízkému nárůstu nezaměstnanosti, a to přesně o 4 % a počet žádostí v tomto případě naopak ale klesl o 6,6 % v porovnání s lednem předchozího roku. V lednu 2021 opět došlo, oproti předchozímu roku, k nárůstu v obou hodnotách, konkrétně tedy 29,9 % u míry nezaměstnanosti a 15,9 % v počtu zažádaných dávek. Poslední vývoj byl zaznamenán z ledna 2022, kde taktéž narostly obě zkoumané veličiny. Oproti předešlému lednu narostla nezaměstnanost o 9,1 % a množství žádostí se zvýšilo o 6,2 %.

V podstatě, byly tedy zjištěny 4 různé vývoje mezi porovnávanými roky, kdy 3 z nich, pozitivně přispívaly k předpokladu této hypotézy. Jediný případ, který vybočil oproti ostatním, byl mezi lednem 2019 a lednem 2020, kde však byl rozdíl v míře nezaměstnanosti téměř zanedbatelný (celková míra nezaměstnanosti v roce 2019 byla 2,5 % a v roce 2020 to bylo 2,6 %).

Na základě výsledných dat byla hypotéza potvrzena.

Graf č. 2 – Vývoj míry nezaměstnanosti a počtu žádostí o dávky

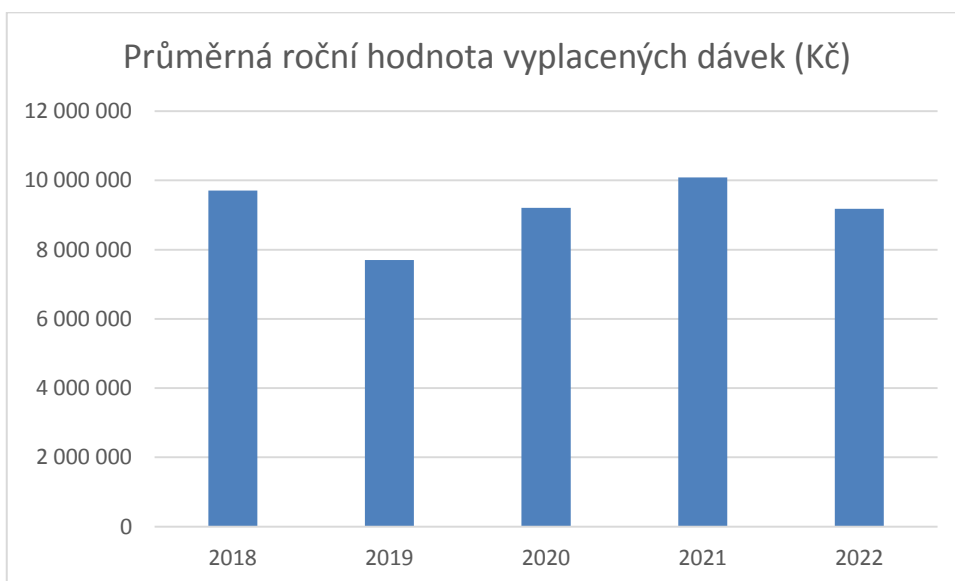
Pro doplnění výsledků k první hypotéze je zde přiložen graf č.2. Graf vychází z výsledků tabulky č.1 a znázorňuje vzájemný vývoj ve veličinách ověřujících příslušné tvrzení.

Ověření hypotézy č. 2:

Pro stručnou rekapitulaci byl předpokladem druhé hypotézy meziroční nárůst v průměrných měsíčních částkách, které byly v Královehradeckém kraji vyplaceny na přiznané žádosti dávek hmotné nouze. Rozdíly v těchto částkách, byly opět pro nejjednodušší porovnání převedeny na procenta.

Mezi roky 2018 a 2019 byl zjištěn pokles v měsíčním průměru vyplacených dávek o částku 2 004 562 korun, tj. 20,7 % rozdíl mezi prvními zkoumanými roky. V roce 2020 oproti roku 2019, naopak došlo k nárůstu, kdy se měsíční průměr zvedl o 19,6 %. V následujícím roce opět pozorujeme nárůst v průměrné měsíční částce, která v roce 2021 činila 10 085 444, což je o 9,5 % více, než v roce předchozím. Poslední porovnání proběhlo mezi průměrem za rok 2021 a lednem roku 2022. V prvním měsíci letošního roku bylo Úřadem pro Královehradecký kraj vyplaceno 9 184 568 korun. Zjištěný údaj o vývoji by znamenal, že po dvou letech nárůstu, má v tuto chvíli suma měsíčně vyplácená sestupnou tendenci.

Ve 4 zkoumaných meziročních rozdílech je, finální výsledek mezi poklesem a nárůstem částek přesně 50 % na 50 %. Vzhledem k výsledným faktickým zjištěním, je na místě konstatovat, že hypotéza č. 2 potvrzena nebyla.

Graf č. 3 – Meziroční vývoj průměrně vyplacených dávek za měsíc

Pro přehledné znázornění přikládám graf č. 3, který vychází z výsledků pro ověření druhé hypotézy.

Možné důvody nepotvrzení hypotézy č. 2:

Jedním důvodem by nepochybně mohl být fakt, že v posledním údaji se porovnávala částka pouze za leden letošního roku, nikoliv za průměry všech dvanácti měsíců. Můžeme pouze spekulovat o tom, zda v budoucích měsících letošního roku budou částky ještě stoupat, klesat, nebo se jen držet v přibližně stejných výších.

Lze předpokládat, že vývoj meziročního nárůstu byl narušen navýšením minimální mzdy v roce 2019 z 12 200 na 13 350 korun. Uvedené navýšení mohlo ovlivnit dávky hmotné nouze tak, že větší množství žadatelů nesplnilo zákonné podmínky pro přiznání těchto dávek tím, že jejich započitatelné příjmy, po odečtení přiměřených nákladů na bydlení, byly vyšší, než částka životního minima. Osobou v hmotné nouzi je jedinec, jehož příjem a příjem společně posuzovaných osob, po odečtení přiměřených nákladů na bydlení, nedosahuje částky živobytí (zákon 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi).

V následujících dvou letech byl naopak zaznamenán nárůst, který by potvrzoval stanovenou hypotézu, ale reálně byl zásadně ovlivněn, a to navýšením částek životního minima k 1.4. 2020.

4.5 Metodologie kvalitativního výzkumu

Jako druhý prostředek výzkumného šetření jsem zvolil další typ výzkumu, a to metodou kvalitativní. Kvalitativní výzkum má oproti kvantitativnímu výzkumu za cíl porozumění lidem a událostem v průběhu jejich života. Použitá kvalitativní metoda bude strukturovaný rozhovor (interview). Strukturovaný rozhovor má předem přesně stanovené a vybrané otázky. Podle Gavory je záměrem interview zjistit jakým způsobem tázané osoby (informanti) vnímají a chápou svět kolem sebe, a jaký význam přisuzují událostem jejich života (Gavora, 2000).

Ve vztahu k cíli práce byla stanovena hlavní výzkumná otázka a dílčí výzkumné otázky, z kterých vycházejí finální tazatelské otázky. Stanovené otázky jsou následující:

Hlavní výzkumná otázka (HVO): *Jak funguje systém sociálního zabezpečení pro osoby ohrožené sociálním vyloučením a jaké s ním mají zkušenosti pracovníci Úřadu práce České republiky?*

Dílčí výzkumná otázka 1 (DVO 1): *Jaké mají sociální pracovníci zkušenosti se systémem sociálního zabezpečení v kontextu osob ohrožených sociálním vyloučením?*

- Tazatelská otázka 1 (TO 1): *Jak dlouho pracujete jako sociální pracovník?*
- Tazatelská otázka 2 (TO 2): *Jak byste popsal/a systém sociálního zabezpečení s ohledem na osoby, které jsou ohroženy sociálním vyloučením?*
- Tazatelská otázka 3 (TO 3): *S jakými druhy služeb máte zkušenost?*

Dílčí výzkumná otázka 2 (DVO 2): *Jaká je zkušenost sociálního pracovníka se zneužíváním systému dávek hmotné nouze?*

- Tazatelská otázka 4 (TO 4): *Jak často podle Vás dochází ke zneužívání dávek hmotné nouze?*
- Tazatelská otázka 5 (TO 5): *Jaký je podle Vás důvod, který vede ke zneužívání dávek hmotné nouze?*
- Tazatelská otázka 6 (TO 6): *Jakým způsobem, by podle Vás, mohl stát přecházet takovému zneužívání?*

Dílčí výzkumná otázka 3 (DVO 3): *Jaká je zkušenost pracovníka s poskytováním pomoci v souvislosti s mimořádnými událostmi typu pandemie a válka?*

- Tazatelská otázka 7 (TO 7): *Jaké byly dopady na množství vyplácených dávek a Vaši činnost během pandemie Covid-19?*
- Tazatelská otázka 8 (TO 8): *Jaké byly dopady na činnost sociálního pracovníka po zahájení války na Ukrajině?*
- Tazatelská otázka 9 (TO 9): *Jak byste hodnotil/a připravenost státu na takovéto mimořádné události?*

4.6 Výzkumný vzorek

Pro účely druhého prostředku výzkumného šetření, tedy ke kvalitativnímu výzkumu v podobě strukturovaného rozhovoru, byl vybrán záměrný výzkumný vzorek. Podle Gavory je u kvalitativního výzkumu záměrný výběr potřebný k tomu, aby vybrané osoby byly vhodné, což znamená, že mají nutné znalosti a zkušenosti ve zkoumaném prostředí. Pouze díky těmto vlastnostem, mohou poskytnout dostatečné informace a vzhled do daného prostředí (Gavora, 2000).

Pro mé vlastní šetření jsem využil již probíhající spolupráce s pracovníky Úřadu práce České republiky v Hradci Králové, od kterých jsem čerpal data pro první část výzkumného šetření. Do výzkumného vzorku jsem tedy záměrně vybral sociální pracovníky, kteří působí na oddělení hmotné nouze. Informanty jsem oslovil s prosbou, zda by mi poskytli rozhovor pro účely mé bakalářské práce. Samozřejmě, jsem jim nejdříve slíbil úplnou anonymitu a nastínil jim téma mé práce a směr, kterým bych šetření chtěl vést. Z oslovených pěti informantů s provedením interview souhlasili tři. Jediné informace, na jejichž zveřejnění jsme se s informanty dohodli, jsou pohlaví a věk. Daná trojice se tedy skládala ze dvou mužů, jeden ve věku 59 let a druhý 50 let a jedné ženy, které je 49 let. Všichni jsou na oddělení hmotné nouze zaměstnáni již několik let.

Při interpretaci výsledku budou pracovníci označováni jako Informant 1 – muž 59 let (dále jen I 1), Informant 2 – muž 50 let (dále jen I 2) a Informant 3 – žena 49 let (dále jen I 3). Dále pro informanty s označením I 1, I 2 a I 3, budu používat termín respondent I 1, I 2 a I 3.

4.7 Interpretace dat

V následující kapitole dojde k předložení výsledných odpovědí informantů na výzkumné otázky, se snahou, shrnout a vyhodnotit informace účelné, pro výzkumné šetření. Ke každé dílčí výzkumné otázce, budou uvedena zásadní vyjádření informantů.

Dílčí výzkumná otázka 1

DVO 1: *Jaké mají sociální pracovníci zkušenosti se systémem sociálního zabezpečení v kontextu osob ohrožených sociálním vyloučením?*

Pro zodpovězení DVO 1 byly dále stanoveny TO, jež byly pokládány informantům. Otázky se týkaly doby praxe v tomto odvětví, dále pohledu na systém sociálního zabezpečení a v poslední řadě, s jakými službami mají pracovníci zkušenost?

TO 1: *Jak dlouho pracujete jako sociální pracovník?*

Co se týče délky praxe, tak nejvíce vybočoval respondent s označením I 1, který jako sociální pracovník dělá přes 12 let a z toho 5 let na Úřadu práce. Zbýlí dva informanti jsou v oboru o něco méně, a to respondent I 3 5 a půl roku a respondent I 2 působí na Úřadu práce od roku 2018, tedy 4 roky.

TO 2: *Jak byste popsal/a systém sociálního zabezpečení s ohledem na osoby, které jsou ohroženy sociálním vyloučením?*

Odpovědi respondentů I 1 a I 3 se shodují v tom, že se jedná o pomoc lidem, kteří se ocitli v tíživé životní situaci. Respondent I 1 odpovídá: *„Sociální systém chápu, jako jakousi záchrannou síť, která má zabezpečit lidi v tíživé životní situaci, tak aby byly minimálně zabezpečeny jejich základní životní potřeby. Nakonec i tak je to zmíněno v Ústavě a Listině základních práv a svobod, kde se stát zavazuje neponechat nikoho úplně bez prostředků na základní životní potřeby.“* Respondent I 3 pak oproti respondentovi I 1 ještě doplňuje: *„Systém sociálního zabezpečení v České republice tvoří sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc.“* Zajímavý se jeví pohled respondenta I 2, který nejprve definoval osobu ohroženou sociálním vyloučením: *„Pokud někdo přijde náhle o zaměstnání, dojde k náhlému zhoršení zdraví*

nebo je neschopen pracovat kvůli zdravotnímu stavu, a hrozí mu ztráta bydlení nebo ho už ztratil.“ Dále pak respondent stručně vymezil jeho pohled na sociální systém: „Sociální systém, včetně dávek hmotné nouze, není schopen saturovat všechny jejich potřeba – jedná se o nedostačující systém.“

TO 3: *S jakými druhy služeb máte zkušenost?*

Zde je samozřejmé, že všichni respondenti v odpovědích zmínili sociální dávky, jejichž zajišťování tvoří hlavní náplň jejich zaměstnání. Dále se pak často objevovaly služby jako azylové domy, noclehárny či domovy pro seniory. Respondent I 1 tvrdí: *„..., ale v rámci zabezpečení těchto osob jsem se setkal dále s azylovým domem, noclehárnou, sociálním šatníkem, potravinovou pomocí, poradenským střediskem anebo například se službami sociálních a zdravotních zařízení.“* V těchto službách se respondenti ve většině shodují, akorát respondent I 3 dále dodává: *„... v poslední řadě taky spolupráce s OSPODem a neziskovými organizacemi.“*

DVO 2: *Jaká je zkušenost sociálního pracovníka se zneužíváním dávek hmotné nouze?*

K objasnění druhé dílčí otázky byly zvoleny tazatelské otázky (TO), které se vztahují ke zkušenostem sociálních pracovníků se zneužíváním systému dávek, k jejich názoru o tom, co je příčinou zneužívání a k tomu, jakým způsobem by se dle nich mohlo zneužívání předcházet.

TO 4: *Jak často podle Vás dochází ke zneužívání dávek hmotné nouze?*

Trojice tázaných respondentů se v tomto případě definitivně shodla na tom, že ke zneužívání systému do určité míry nepochybně dochází. Ani jeden z nich, si však netroufl konstatovat přesná čísla, ale pouze odhadovali, v kolika případech by se o takovou situaci mohlo jednat. Respondent I 1 odhaduje: *„...odhadem se může jednat až o desítky procent žadatelů, kteří nějakou formou ovlivnili výši přiznané dávky anebo popřeli skutečnosti, pro které by nevznikl nárok na dávku.“* Respondent I 2 pak uvedl: *„Z dosavadních 162, jejichž žádost jsem zpracovával, někomu i opakovaně, prokazatelně dávky zneužili 2 žadatelé. Zhruba o dalších 20-30 se mohu pouze domnívat.“* V případě respondenta I 3 nebylo zmíněno žádné číslo, ale bylo zdůrazněno:

„ ... ke zneužívání dávek dochází, jde o to, že se to těžko prokazuje. ... Již jsem se sama s tímto setkala osobně a je to spousta práce a dokazování. “

TO 5: *Jaký je podle Vás důvod, který vede ke zneužívání dávek hmotné nouze?*

V případě této otázky se odpovědi poměrně lišily. Nejrozsáhlejší odpověď podal respondent I 2, který vyjádřil důvod zneužívání takto: *„Neprovázanost jednotlivých subjektů spravujících údaje a neschopnost, či nemožnost, tyto údaje sdílet – například údaje o vlastnictví bankovního účtu, motorového vozidla a podobně. Jak by bylo jednoduché ověřit skutečnosti rozhodné pro posouzení nároku na dávku a její výši na základě sdílených informací o majetkové situaci žadatele – registr motorových vozidel, finanční úřad, ČSSZ a jiné. Při zpracování žádostí se vychází pouze z prohlášení žadatele, co prohlásí a doloží je bráno za bernou minci.“* Respondent I 3 byla v tomto případě ve své odpovědi stručnější a tvrdila: *„Jak jsem již říkala, žadatelé moc dobře vědí, jak systém využít. Především se jedná o práci na černo, bez pracovní smlouvy.“* Dle respondenta I 1 je těžké si vcítit do motivace lidí, kteří systém zneužívají, k čemuž dodal: *„ ... ale asi je vede snaha navýšit životní standard jakýmkoliv způsobem.“*

TO 6: *Jakým způsobem, by podle Vás, mohl stát předcházet takovému zneužívání?*

V odpovědích respondentů se objevovaly různé návrhy, na to, jak by se zneužívání dalo předcházet, nebo co by ho dokázalo aspoň z části zmírnit. Respondent I 2 se opírá a zpřístupnění zmiňovaných databází. Také lehce zabředává do problematiky dostupnosti bydlení: *„Co se týká ubytován, byl by vhodný větší přístup k němu a jeho menší cena.“* Respondent I 1 se naopak hodně opíral o legislativu: *„Problém vidím v dlouhodobé platnosti zákona o pomoci v hmotné nouzi, který je v platnosti od roku 2006, a ačkoliv byl několikrát novelizován je pro některé osoby snadno čitelný a naučili se zneužívat jeho skulinek.“* Odpověď respondenta I 3 se překvapivě týká zase jiného tématu, oproti předchozím, kdy hlavní problém vidí v dohodách o provedení práce, dohod o provedení činnosti a v příjmech, které uvádí zaměstnavatelé u daných dohod: *„ ... zaměstnavatelé pro Úřad práce potvrdí jen nutný počet hodin a k tomu odpovídající příjem, ale v reálu je příjem žadatelů dávek mnohem vyšší.“*

DVO 3: *Jaká je zkušenost pracovníka s poskytováním pomoci v souvislosti s mimořádnými událostmi typu pandemie a válka?*

Poslední dílčí otázka není, až tak stěžejní z hlediska záměru práce, ale z mého pohledu se zdá zajímavé, využít příležitosti a pokusit se získat vhled do prostředí sociální práce v průběhu aktuálních společenských problémů, jaké byly, v oblasti jejich praxe dopady a jakým způsobem stát v dané oblasti reagoval. Byly stanoveny opět 3 tazatelské otázky, v kterých jsem se zajímal o dopady pandemie Covid-19 a konfliktu probíhajícímu na území Ukrajiny. V poslední otázce bylo, mým záměrem zjistit, jak pracovníci vnímali postup státu, a zda si myslí, jestli bylo možné, se na takové situace vůbec připravit.

TO 7: *Jaké byly dopady na množství vyplacených dávek a Vaši činnost během pandemie Covid-19?*

Z vyjádření všech respondentů byl hlavním problémem nouzový stav, který výrazně ovlivňoval jejich činnost. Zároveň se také shodli na tom, že došlo k výraznému nárůstu žádostí o dávku MOP. Skutečnost zvyšujících se žádostí všichni respondenti vysvětlili v důsledku uzavírání pracovišť a ztrát zaměstnání. Respondent I 1 v souvislosti s podmínkami nouzového stavu zmiňuje: „... řízení o dávkách se řešila v tzv. zjednodušeném řízení, což umožnilo snáze pracovat v situaci, kdy byl omezený kontakt s klienty.“ Respondenti I 2 a I 3 se u této otázky dále také zmiňovali o špatné komunikaci s klienty v podobě telefonických hovorů.

TO 8: *Jaké byly dopady na činnost sociálního pracovníka po zahájení války na Ukrajině?*

Stejně, jako u předchozí otázky, všechny odpovědi obsahovaly zmínku o prudkém navýšení v žádostech o dávky, kdy respondent I 1 vymezil konkrétní číslo: „... první měsíc se proti běžnému počtu dávek navýšila četnost průměrně o 250 dávek denně.“ Spolu s nárůstem žádostí o dávku MOP se zmiňoval respondent I 3 o náročnosti situace v důsledku nových informací a postupů. Z odpovědi druhého respondenta bych vypíchl skutečnost, že po prvních 4 týdnech obrovského náporu

a nedostatku času na zpracovávání běžné agendy, vznikla online aplikace, která umožnila částečné zklidnění jejich situace.

TO 9: *Jak byste hodnotil/la připravenost státu na takovéto mimořádné události?*

V případě poslední otázky nedošlo k zvlášť velké různorodosti. Všichni respondenti, dalo by se říct, se státu zastávali v tom, že nikdo podobné události očekávat nemohl. Na covid ani válku stát být řádně připraven nemohl. Zdůraznil bych zde celou odpověď prvního respondenta, který to pravděpodobně shrnul nejvýstižněji. K otázce se vyjádřil takto: *„Z mého pohledu tyto situace nebyly řešeny úplně ideálně, neboť se právní rámec řešení vytvářel postupně v rámci vývoje situace, ovšem nemyslím si, že by se jednalo o nějaké zanedbání nebo nezvládnutí situace, neboť situace podobného rázu se v Evropě neodehrávali desítky let.“*

4.7 Shrnutí výzkumného šetření

Vlastní výzkumné šetření mělo dva různé cíle, na jejichž splnění byly zvoleny dvě výzkumné metody. Prvním cílem bylo zjištění, zda dochází k meziročnímu nárůstu v počtu žádostí o dávky a k nárůstu vyplacených částek. Druhým cílem byl strukturovaný rozhovor, jak je vnímán systém sociálních služeb sociálními pracovníky a jejich zkušenosti se systémem. S ohledem na téma práce bylo zkoumání systému sociálních služeb, pod který spadají dávky hmotné nouze, neboť se jedná o jednu z forem pomoci osobám ohroženým sociálním vyloučením.

První metodou byl kvantitativní výzkum v podobě analýzy sekundárních dat. Bylo využito dat, které poskytl Úřad práce, na jejichž základě bylo možné sledovat meziroční vývoj v počtu žádostí o dávky hmotné nouze a vývoj peněžité částky k daným dávkám vyplácené. Z výsledků, které potvrdily první hypotézu, jež tvrdila, že počet žádostí o dávky koreluje s výškou nezaměstnanosti, lze zároveň upozorovat, že k nijak zásadnímu nárůstu však nedochází, naopak začátkem tohoto roku (2022), byl mírný pokles. Na tato data navazovala i druhá hypotéza, jejíž tvrzení bylo, že dochází k nárůstu částky, kterou stát na dávky poskytuje. Tato hypotéza se nepotvrdila, což tedy znamená, že za poslední roky se nápor na státní rozpočet v oblasti dávek zásadně nezvýšil. Lze jen debatovat o tom, jakým směrem se budou zkoumané trendy vyvíjet dále. Vzhledem k tomu, jak se vyvíjí ekonomika a s ní spojené narůstání cen, které jsou

důsledkem navyšující se inflace, lze předpokládat, že žádostí o dávky hmotné nouze bude přibývat, a pokud žadatelé splní podmínky pro přiznání, tak samozřejmě bude růst i tlak na pokladnu státu.

Druhou metodou bylo kvalitativní šetření v podobě strukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky, prostřednictvím kterých, byly taktéž získána data k první části výzkumu. Prostřednictvím strukturovaného rozhovoru, jsem se respondentů dotazoval na otázky, ve třech oblastech. První oblastí byly spíše obecnější informace okolo samotného systému sociálních služeb a služeb, které pracovníci vykonávají, či s nimi přišli do styku. Druhá oblast zahrnovala problematiku zneužívání systému dávek. Je poněkud negativním zjištěním, že ke zneužívání opravdu dochází. Zároveň je potřeba zmínit, že dokazování zneužívání dávek je poněkud problematické, a v mnohých případech se může jednat pouze o domněnku, nikoliv fakt. Největším problémem ve zneužívání dávek by se dala označit tzv. „práce na černo,“ kdy klienti, pobírající dávky mají příjem, který není ale oficiálně přiznaný a mohl by znamenat ztrátu nároku na dávku. Poslední otázky se zabývaly děním okolo mimořádných společenských situací, jako byla pandemie nebo stále probíhající válka na území Ukrajiny. Pracovníci v odpovědích rozebírali změny v počtu dávek mimořádné okamžité pomoci, a samozřejmě, i nově vzniklé podmínky jejich činnosti. Informace, týkající se mimořádných událostí, ovšem nejsou stěžejní z hlediska cílů práce, ale spíše slouží jako jakási nová informace a zajímavost.

Závěr

Hlavním smyslem a cílem dané bakalářské práce bylo seznámení se s problematikou sociálního vyloučení, popsat a roztřídit jednotlivé skupiny osob, ohrožené sociálním vyloučením. Zároveň rozebrat možnosti jejich stabilizace formou finanční pomoci státu, která brání, jejich dalšímu zhoršování životní úrovně a propadu na dno společnosti a zjistit, zda je zároveň systém nastaven tak, aby nebylo možno jej zneužívat. V praktické části bylo cílem vyhodnotit, zda dochází k nárůstu v počtu žádostí o dávky hmotné nouze a samozřejmě také, zda dochází k výraznějšímu nárůstu v peněžních částkách, které stát pro žadatele poskytuje. V druhé řadě, do cíle také patřilo, získat vhled do prostředí sociálních pracovníků poskytujících pomoc v odvětví dávek hmotné nouze.

Domnívám se, že stanovených cílů bakalářské práce bylo dosaženo, neboť v teoretické části došlo k rozčlenění osob spadajících do zamýšlené cílové skupiny. Jedno z uvedených rozčlenění se týkalo příčin, kvůli kterým se jedinci v tíživé životní situaci ocitli. Dále bylo poukázáno na většinový výskyt souběžného působení některých příčin, tj. například závislost na návykových látkách souběžně s trestnou činností, často zaměřenou na získání látky nebo prostředků k jejímu pořízení. V práci je popsán pohled charakteristik osob bez přístřeší, jež tvoří, minimálně pro běžnou veřejnost, nejviditelnější část řešené problematiky. U osob bez přístřeší, bylo krom již uvedených příčin, poukázáno na případné důsledky způsobené životem na okraji společnosti. V závěru teoretické části, byly popsány a rozčleněny formy pomoci osobám, ohroženým sociálním vyloučením, které v nepeněžní formě poskytuje veřejný i neveřejný neziskový sektor. Dále finanční formy pomoci, poskytované veřejným sektorem, tedy státem, prostřednictvím nepojistných dávek, tedy dávek hmotné nouze a státní sociální podpory.

V praktické části byla provedena analýza sekundární dat, byly stanoveny dvě hypotézy, které měly sloužit ke zmapování situace v Královehradeckém kraji, z pohledu vývoje a zabezpečení ohrožených osob, prostřednictvím pomoci v hmotné nouzi. Výzkumné šetření ukázalo, že míra nezaměstnanosti ovlivňuje počty přiznaných dávek hmotné nouze, což v praktickém životě znamená, že snaha státu, potažmo Úřadu práce, snižovat míru nezaměstnanosti, je z pohledu vynaložených nákladů ze státního rozpočtu, vysoce účelná. Předpoklad druhé hypotézy se nepotvrdil, což znamená, že finanční zátěž se pro stát meziročně pravidelně nenavýšuje. Šetření zároveň zahrnovalo

kvalitativní výzkum v podobě strukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky Úřadu práce. Tyto rozhovory přinesly pohled samotných pracovníků do problematiky sociálního vyloučení. Zjištěním bylo, jakým způsobem vnímají systém sociálního zabezpečení, a jaké služby, se v rámci jejich praxe osobám ohroženým sociálním vyloučením poskytují. Rozhovory taktéž přinesly informace o zneužívání systému, o problematice jeho dokazování, v poslední řadě i nápady na to, jakým způsobem by se zneužívání dalo předcházet nebo ho aspoň minimalizovat.

Jsem přesvědčen, že hlavní význam této práce spočívá ve zmiňovaném detailním popisu cílových skupin, a popisu důvodů, které vedly k jejich společenskému pádu mezi osoby ohrožené sociálním vyloučením. Dále je prokázáno, že stát vynakládá nemálo prostředků na prevenci vzniku ohrožení sociálním vyloučením, a pokud již dojde k sociálnímu vyloučení, mají tyto vyloučené osoby zajištěné základní životní prostředky a otevřenou cestu zpět, do majoritní společnosti. Jsem si plně vědom, že předložená bakalářská práce nepřináší žádné zásadní novinky, dané téma bylo uchopeno v různém zaměření a rozsahu. Na druhé straně jsem si jistý, že se jedná o komplexní popis cílových skupin, doplněný v praktické části o vyhodnocení skutečných hodnot a trendů v oblasti systému sociálního zabezpečení a dávek hmotné nouze. Význam práce spočívá v jejím komplexním zpracování a vyhodnocení, které by mohlo posloužit, jako téma k studijním účelům a různým školením odborníků v pomáhajících profesích.

Na první pohled je zřejmé, že je zde cíleno na skupinu lidí, jejichž příjmy se pohybují pod hranicí chudoby, která aktuálně činí nějakých 14 tisíc korun. Pokud nemají tito lidé jiný zdroj příjmu je jejich poslední šancí na uspokojení základních životních potřeb systém dávek hmotné nouze. Nelze konstatovat, že by zavedený systém zajistil lidem komfortní způsob života, ale je spíše poslední záchranou sítí, která umožní přežití. Na druhé straně musím konstatovat, že během konzultací s pracovníky Úřadu práce České republiky v Hradci Králové, vplynuly z jejich vyjádření i poměrně záporné informace k aktuálně používanému systému dávek.

Na jedné straně se jedná o plně funkční systém, který byl nastaven v roce 2006, ale na straně druhé je část žadatelů, kteří čerpají dostupné nepojistné zabezpečení, bez snahy zajistit své potřeby vlastním přičiněním, tedy se sžili s naším systémem a umí účelně využívat jeho slabiny ve svůj vlastní prospěch.

Negativem systému je, že nevytváří dostatečný tlak na vlastní iniciativu žadatelů, protože může být využíván, řekněme k účelovému jednání po celé roky, kdy je to v jednotlivých případech i více, jak 10 let. Umožňuje úspěšné skrývání se před dluhy,

neboť exekutor nesmí uplatňovat exekuční titul na dávky hmotné nouze. Skrývající jedinec od státu dostává peníze, které zajistí, řekněme běžné potřeby žadatele. Další finance si takovýto žadatel ve většině případů zajistí prací, tzv. „na černo,“ nebo sběrem druhotných surovin, čímž získá neoficiální prostředky, jež může, jakkoliv využít. Způsobem výdělku „na černo,“ se zároveň nepřipravuje o nárok na pobírání dávek hmotné nouze. Bohužel státní aparát, respektive příslušné správní orgány, jsou v odhalování zmíněných černých finančních zdrojů téměř bezmocné a nemají legislativní prostředky, pro odhalování těchto podvodů. Takové jednání můžeme zastřešit, jako zneužívání dávek hmotné nouze.

Patrně by stálo za úvahu, aby příslušné ministerstvo a orgány mající zákonodárnou moc, zvážili úpravu systému, aby poskytoval minimálně stejné, ale spíše lepší, zabezpečení lidem, kteří se dostanou do existenčních problémů, a naopak, aby zvýšil motivační tlak na osoby, které pracovat mohou, ale nechtějí.

Zdroje

- BĚLÍK, Václav, Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ a Blahoslav KRAUS. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada, 2017. Pedagogika. ISBN 978-80-271-0599-1.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 8085931-79-6.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK, ed. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 8086898768.
- HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ, 1996. *Bezdomovství – extrémní vyloučení*. Praha: Naděje. ISBN 80-902292-0-4.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
- KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN 978-80-7435-080-1.
- MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začlenování (inkluzie)*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review. Praha, 2008, roč. 44. ISSN 0038-0288.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- NAVRÁTIL, Pavel a kol. *Romové v české společnosti*, Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.
- NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6.
- NEŠPOROVÁ, Olga, Petr HOLPUCH, Kristýna JANUROVÁ a Věra KUCHAROVÁ. *Sčítání osob bez domova v České republice: kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. Praha: VÚPSV, 2019. ISBN 978-80-7416-351-7.

TOUŠEK, Ladislav, Václav WALACH, Petr KUPKA, et al. *Labyrintem zločinu a chudoby: kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk, 2018. ISBN: 978-80-7239-340-4.

SILVER, Hilary. (1994). *Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms*. *International Labour Review*, 133, 531-578.

ŠIMKOVÁ, Eva. *Management a marketing v praxi neziskových organizací*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-083-7.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta, Marina LUPTÁKOVÁ a Bedřiška KOPOLDOVÁ, ed. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 978-80-7338-069-4.

VÁGNEROVÁ, Marie, Ladislav CSÉMY a Jakub MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. In *Sbírka zákonů, České republiky*. 2006. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu. In *Sbírka zákonů, České republiky*. 2006. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In *Sbírka zákonů, České republiky*. 2006. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. In *Sbírka zákonů, České republiky*. 1961. ISSN 1211-1244.

Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník. In *Sbírka zákonů České republiky*. 2009. ISSN 1211-1244.

Online zdroje:

FEANTSA. *ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion* [online]. ©2005. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion?bcParent=27>

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky: *Statistiky* [online]. MPSV: ©2022. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky>

Profesní komora sociálních pracovníků z.s. *Co je sociální práce* [online]. Dostupné z: <https://www.pksp.cz/co-je-socialni-prace>

Úřad práce České republiky. *Obecné informace* [online]. ©2022. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/web/cz/obecne-informace-3>

Potravinová banka Hradec Králové. *O nás* [online]. ©2022. Dostupné z: <https://potravinovabankahk.cz/o-nas/>